

חינוך גופני אחר
מודלים להוראת המקצוע

רוני לידור

שירי אייבזו

אלה שובל

Different Physical Education: Models of Teaching the Discipline
Ronnie Lidor, Shiri Ayvazo, Ella Shoval

כותבים:

רוני לידור, המכללה האקדמית בווינגייט
שירי אייבזו, המכללה האקדמית כנרת והמכללה האקדמית ע"ד דוד ילין
אלה שובל, המכללה האקדמית בווינגייט (בדימוס)

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת

עורך ראשי: דודו רוטמן

עורכת אקדמית: יהודית שטיימן

עורכת תוכן ולשון: לילך צ'לנוב

עורכת תוכן ולשון אחראית: עדי רופא

עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: מאיה זמר-סמבול

חברי הוועדה האקדמית של הוצאת הספרים:

פרימה אלבז-לוביש, אילנה אלקד-להמן, חנוך בן-פזי, יעל דר, יורם הרפז,
נצה מובשוביץ-הדר, אייל נווה, יעל פישר, שי פרוגל

מסת"ב: 978-965-530-181-6

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תשפ"א 2021

טל': 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר
ששולב בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל
השמטה או טעות. אם יובאו אליהם לידיעתנו, נפעל לתקן
במהירות הבאות.

דפוס: הניצחון

תוכן העניינים

5.....	מבוא
	פרק ראשון: חינוך גופני - תוקף סביבתי, מודלים להוראת המקצוע
11.....	ואתגרי התקופה
12.....	מודלים להוראת החינוך הגופני
14.....	אתגרי החינוך הגופני בראי התמורות בעידן המודרני והפוסט-מודרני
18.....	החינוך הגופני בבתי הספר בישראל
19.....	הכשרת מורים לחינוך גופני בישראל
25.....	פרק שני: מודל הבנת המשחק
25.....	הרציונל לפיתוח המודל
27.....	יסודות המודל
30.....	תמיכה אמפירית
38.....	יתרונות המודל ומגבלותיו
39.....	המלצות למורים ולמרצים
40.....	מטרות הוראה - דוגמאות
41.....	משימות כיתה ובית - דוגמאות
45.....	פרק שלישי: מודל החינוך לספורט
45.....	הרציונל לפיתוח המודל
47.....	יסודות המודל
48.....	תמיכה אמפירית
54.....	יתרונות המודל ומגבלותיו
56.....	המלצות למורים ולמרצים
57.....	מטרות הוראה - דוגמאות
57.....	משימות כיתה ובית - דוגמאות
61.....	פרק רביעי: מודל החינוך לאורח חיים בריא
61.....	הרציונל לפיתוח המודל
63.....	יסודות המודל
65.....	תמיכה אמפירית
70.....	יתרונות המודל ומגבלותיו

72 המלצות למורים ולמרצים
73 מטרות הוראה - דוגמאות
73 משימות כיתה ובית - דוגמאות
79 פרק חמישי: מודל החינוך לתנועה
79 הרציונל לפיתוח המודל
84 יסודות המודל
86 תמיכה אמפירית
90 יתרונות המודל ומגבלותיו
92 המלצות למורים ולמרצים
93 מטרות הוראה - דוגמאות
93 משימות כיתה ובית - דוגמאות
	פרק שישי: חינוך גופני אחר - יישום המודלים בתוכניות הלימודים בבתי הספר
99 ובתוכניות ההכשרה
99 מאפייני המודלים - סיכום
103 עקרון הבחירה - דרגות החופש של המורים והתלמידים
104 מעגלי יישום
106 תוכניות ההוראה של המורה
108 תוכניות הכשרת מורים לחינוך גופני
109 קול המקצוע - חינוך גופני אחר
113 על הכותבים
115 תקציר באנגלית

מבוא

החינוך הגופני (physical education) הוא מקצוע ליבה בתוכנית הלימודים של משרד החינוך. המקצוע נלמד בבתי הספר היסודיים, בחטיבות הביניים ובבתי הספר התיכוניים (משרד החינוך, 2007א; משרד החינוך, התרבות והספורט, תשס"ו; שובל, שחף ולידור, 2014). גם בגני הילדים לומדים הילדים חינוך גופני המותאם לשלב ההתפתחות שלהם ולצורכיהם הגופניים, התנועתיים, החברתיים והריגושיים (משרד החינוך, 2007ב).

מי שעוסקים בהוראת החינוך הגופני במסגרות החינוך הפורמלי בישראל, מי שמכשירים סטודנטים להוראת החינוך הגופני במכללות האקדמיות לחינוך, ומי שקובעים את המדיניות במקצוע החינוך הגופני (אנשי מטה ופיקוח במשרד החינוך, מנהלות בתי ספר ורכזי מקצוע), נדרשים מעת לעת לתת את דעתם על תמורות החלות בחברה, בעיקר תמורות טכנולוגיות וחברתיות-תרבותיות, שכן לתמורות אלו יכולה להיות השפעה על התוקף הסביבתי (ecological validity) של המקצוע. החינוך הגופני, כמו כל מקצוע אחר הנלמד בתוכנית הלימודים, נדרש להתמודד עם אתגרי הזמן (Armour, 2010). לדוגמה, בעת הזאת נדרש החינוך הגופני להתמודד עם אתגרים כמו אורח חיים יושבני, תזונה לקויה של תלמידים, תחרות בלתי פוסקת עם מוקדי פעילות גופנית חלופיים (כמו חוגי ספורט ותנועה המוצעים לתלמידים בשעות אחר הצהריים), ולתת מענה לתלמידים עם צרכים מיוחדים. אם כך, כדי להמשיך ולהיכלל בתוכניות הלימודים הבית-ספריות לאורך זמן על המקצוע להיות בעל תוקף סביבתי חזק. אחת הדרכים לסייע למורים לחינוך גופני, למכשירי המורים ולקובעי המדיניות במקצוע הזה (ובכל מקצוע אחר הנלמד בבית הספר) להתמודד עם התמורות בחברה וגם לחזק את התוקף הסביבתי של המקצוע, היא לדאוג להמשך פיתוח הידע המקצועי של המורים ולוודא שהוא עדכני ומבוסס ראיות (evidence-based) (Armour, 2010; Lander et al., 2017). את הידע הזה אפשר להקנות, למשל, בעזרת יישום יחידות הוראה המסייעות לטפח סביבות מאתגרות למידה, מגבירות את מידת העניין של התלמידים בחומרי הלמידה ומעלות את המוטיבציה שלהם להיות פעילים בשיעור ולהתמיד בפעילות לאורך זמן במסגרת השיעור עצמו ובעיקר מחוצה לו (Lauder & Piltz, 2013; Ward & Lehwald, 2018).

בספר זה אנו בוחנים את יסודותיהם של ארבעה מודלים להוראת החינוך הגופני. בחרנו במודלים אלו משום שלכל אחד מהם רציונל הוראתי המסביר מדוע הוא נחוץ ומהם היבטי ההוראה והלמידה שאפשר להשביח אם ייושם. נוסף על כך, כל ארבעת המודלים הם מבוססי ראיות, הם משלימים זה את זה ומאפשרים למורים לחינוך גופני לצקת תכנים מגוונים ומעוררי עניין לשיעורים. ארבעת המודלים הם אלה:

מודל הבנת המשחק (Teaching Games for Understanding) - מודל המדגיש טיפוח הבנה בקרב תלמידים, שיתוף פעולה ביניהם, תקשורת בין-אישית ועבודת צוות; מקדם משחק הוגן; אחריות אישית וקבוצתית; ומפתח מנהיגות. התלמידים לומדים לקבל החלטות במצבי משחק משתנים (כמו במשחקי כדור ובמשחקי מחבט), לקבל אחריות ללמידה, לכבד אחרים ולשתף פעולה במסגרת קבוצה שלכל חברה מטרות ויעדים זהים.

מודל החינוך לספורט (Sport Education) - מודל ארגוני המעמיד את התלמידים במרכז הלמידה ומאפשר להם התנסות ספורטיבית חינוכית וחובבנית בשיעורי החינוך הגופני. המודל מספק לתלמידים חוויית ספורט לימודית אותנטית ומשמעותית ומקדם מעורבות שווה של בנות ובנים בשיעור באמצעות עבודה שיתופית בקבוצות קטנות.

מודל החינוך לאורח חיים בריא (Health Education) - מודל הקורא להמשיג את החינוך הגופני מנקודת מבט של בריאות הציבור. המודל מתמקד בטיפוח אורח חיים בריא ופעיל שמעורבת בו פעילות גופנית מתונה ומקדמת בריאות.

מודל החינוך לתנועה (Movement Education) - מודל זה מבוסס על חלוקת התנועה האנושית לארבעה רכיבים: מרחב, זמן, כוח ושטף. הנחת היסוד של המודל היא שכל אחד מהרכיבים האלה מבטא לא רק את האיכות הגופנית של התנועה האנושית, אלא גם את איכויותיה הרגשיות, החברתיות והקוגניטיביות. המודל מאפשר ללומדים להתנסות בתנועה, לשכלל את תנועתם הייחודית ולהכיר בייחודה.

הטענה שאנו טוענים בספר זה היא שהוראה על פי המודלים האלה בשיעורי החינוך הגופני בבית הספר ובתוכניות הלימודים המכשירות סטודנטים להוראת החינוך הגופני, עשויה לחזק את התוקף הסביבתי של המקצוע; היא עשויה לאפשר למקצוע זה להיות רלוונטי ולסייע בהתפתחותם התנועתית (המוטורית), הקוגניטיבית, החברתית והרגשית של תלמידים בבתי הספר ובגני הילדים. נוסף על כך, יישום המודלים יאפשר למורים לחינוך גופני ולמרצים בתוכניות הכשרה

להוראת החינוך הגופני להתמודד עם אתגרי השעה, כמו חינוך לאורח חיים פעיל ובריא וחינוך לתרבות הספורט. יישום המודלים יאפשר גם לתלמידים לראות במקצוע החינוך הגופני מקצוע רלוונטי התורם להתפתחותם האישית ומאפשר להם להתמודד עם אתגרי העת הזאת, ובהם אורח חיים יושבני וצפייה ממכרת במסכים למיניהם. זאת ועוד, יסודותיו של כל אחד מהמודלים עשויים לשרת את התלמידים גם מחוץ למסגרת השיעור בניסיונם לאמץ הרגלים של פעילות גופנית קבועה, מתונה ומבוקרת. יש לראות אפוא במודלים להוראה כלי עבודה היכולים לסייע למורה לחינוך גופני להוציא לפועל מערכי שיעור, יחידות הוראה מתפתחות ותוכנית הוראה שנתית.

טענה נוספת שאנו טוענים בספר זה היא שכל מורה לחינוך גופני יכול לבחור את המודל שברצונו ליישם, ובמקרים מסוימים גם התלמידים יכולים לבחור במודל המועדף עליהם. עקרון הבחירה מבטא את השקפתנו שהחינוך הגופני צריך להילמד בבתי הספר בדרכים מגוונות בדגש על מודל הוראה אחד או יותר. וביתר פירוט, מאפיינים של תוכנית לימודים מסוימת בחינוך גופני, הנלמדת בבית ספר אחד, יכולים להיות שונים ממאפייניה של תוכנית הלימודים בבית ספר אחר. יתרה מזו, גם מורים המלמדים חינוך גופני באותו בית ספר יכולים לבחור מודלים שונים להוראת המקצוע. הן המורים הן התלמידים עשויים להפיק תועלת מגיוון זה בהוראת המקצוע. ניתוח התמורות הטכנולוגיות והתרבותיות בעת הזאת מחזק את ההנחה הזאת.

כפי שנראה בהמשך, המודלים צמחו מתוך תפיסות עולם אחרות ומתוך צרכים שונים ומגוונים. מכאן שאין חינוך גופני אחד לכול, אלא חינוך גופני המתאים את עצמו לתלמידים, לקהילה המקומית ולחברה. במילים אחרות, המודלים המתוארים בספר הזה יחשפו את הקוראים למגוון נושאי לימוד ופעילויות גופניות, שמהם הם יוכלו לבחור את הפעילות הגופנית המתאימה להם ביותר. מבחינה זו, החינוך הגופני לא נועד לקדם מטרה מרכזית אחת בלבד, כמו טיפוח כישורים ספורטיביים-תחרותיים, כפי שהיה נהוג בעבר, אלא גם להקנות מיזמנות תנועתיות, ידע והבנה, וכן להקנות הרגלי פעילות גופנית שישרתו את התלמידים במהלך לימודיהם וגם לאחר מכן בהמשך חייהם. כמו כן החינוך הגופני מקנה אוריינות תנועתית והכרת הגוף ומפתח מודעות לתנועתו של הגוף במרחב האישי והכללי. הקול האמור לעלות משיעורי החינוך הגופני הוא שהמקצוע הזה חיוני כי הוא תורם להתפתחות האדם, ותלמידות ותלמידים יפיקו ממנו תועלת אחרת ושונה מהתועלת שהם יפיקו ממקצועות אחרים הנלמדים בבית הספר.

מבנה הספר

בספר שישה פרקים. הפרק הראשון מציג את הרציונל לכתיבת הספר, ומנמק מדוע אנו נדרשים לדון בתוקף הסביבתי של החינוך הגופני בעת הזאת דווקא. הפרק מציג גם כמה מאתגרי המקצוע הבולטים ומספק רקע קצר על החינוך הגופני ועל תוכניות ההכשרה להוראת החינוך הגופני בישראל.

הפרקים השני עד החמישי מציגים את ארבעת המודלים: מודל הבנת המשחק (פרק שני), מודל החינוך לספורט (פרק שלישי), מודל החינוך לאורח חיים בריא (פרק רביעי) ומודל החינוך לתנועה (פרק חמישי). כל פרק מגדיר את המודל שהוא עוסק בו, מציג את הרציונל לפיתוחו, מתאר את רכיביו, סוקר מחקרים שבדקו היבטים מגוונים של יישום מודל ההוראה הזה, בוחן את יתרונותיו ואת מגבלותיו ומציע כמה המלצות ליישום המודל למורים לחינוך גופני ולמרצים המלמדים מיומנויות תנועה בתוכניות להכשרת מורים לחינוך גופני. נוסף על כך, בפרקים הדנים במודלים מוצגות כמה דוגמאות למטרות הוראה ולמשימות הניתנות לתלמידים, משימות שכל תלמידה ותלמיד יכולים למלא לא רק במסגרת השיעורים לחינוך גופני, אלא גם במהלך ההפסקות שבין השיעורים בבית הספר ובמסגרות שמחוצה לו.

הפרק השישי בוחן את יישום המודלים הן בשיעורי החינוך הגופני בבית הספר הן בתוכניות להכשרת סטודנטים להוראת החינוך הגופני, ומציע חלופה להוראת המקצוע הן בבתי הספר הן במכללות להכשרת מורים.

למי מיועד הספר?

ארבעה מעגלים של קוראות וקוראים יכולים להפיק תועלת מהידע התאורטי והיישומי על ארבעת המודלים ומשיקולי הדעת בדבר היישום שלהם. המעגל הראשון - מרצים ומרצות המלמדים קורסים עיוניים ומעשיים בתוכניות הכשרה להוראת החינוך הגופני; המעגל השני - סטודנטים וסטודנטיות הלומדים בקורסים האלה; המעגל השלישי - מורים ומורות לחינוך גופני המלמדים בגני הילדים, בבתי הספר היסודיים ובבתי הספר התיכוניים; והמעגל הרביעי - קובעי המדיניות בתוכניות להכשרת סטודנטים להוראת החינוך הגופני, שלהם השפעה רבה על קביעת המטרות ויעדי ההכשרה, תכניה ומשכה.

אנו קוראים בעיקר לקובעי המדיניות בתוכניות להכשרת סטודנטים להוראת החינוך הגופני, להביא בחשבון את המאפיינים הייחודיים של כל מודל ולהציע קורסים עיוניים ומעשיים שיחשפו את הסטודנטים להוראה לידע התאורטי והיישומי הרלוונטי לכל מודל. לטענתנו, על מעצבי תוכניות הלימודים להכשיר

גם סגל אקדמי במקצועות הספורט והתנועה שילמד בעזרת המודלים האלה. סגל הוראה זה נדרש לא רק ללמד את יסודות המודלים, אלא גם להבליט את "רוחו" ואת ערכיו של כל מודל ומודל, כדי שהסטודנטים יוכלו ליישם ביעילות בהתנסותם המעשית בבית הספר.

תודות

אנו מעוניינים להודות לחברי צוות הוצאת הספרים של מכון מופ"ת על שאפשרו את הוצאת הספר ותמכו בו באופן מקצועי. תודתנו נתונה לד"ר דודו רוטמן, ראש הוצאת הספרים והעורך הראשי ולד"ר יהודית שטיימן העורכת האקדמית של ההוצאה, שליוו במסירות את העבודה על ספר זה. אנו מודים גם לעורכת הלשון לילך צ'לנוב ולעורכת הלשון האחראית עדי רופא על העריכה הלשונית של הספר ועל עצותיהן הטובות להשבחת הטקסט. ולבסוף, תודה למאיה זמר-סמבול על העריכה הגרפית המקצועית ועל עיצוב העטיפה. הספר לא היה יוצא לאור ללא מעורבותם של אנשים אלו.

מקורות

- משרד החינוך (2007א). תכנית הלימודים בחינוך גופני לכיתות א'-ב' בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי. מעלות.
- משרד החינוך (2007ב). תכנית הלימודים בחינוך גופני לגן הילדים בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי. מעלות.
- משרד החינוך, התרבות והספורט (תשס"ו). תכנית לימודים בחינוך גופני לכיתות ג'-י"ב ולחינוך המיוחד בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי, הערבי והדרוזי. שובל, א', שחף, מ' ולידור, ר' (2014). קווים מנחים לכתיבת תכנית לימודים בחינוך גופני. מכון מופ"ת.
- Armour, K. M. (2010). The physical education profession and its professional responsibility... or... why "12 weeks paid holiday" will never be enough. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 15, 1-13.
- Lander, N., Eather, N., Morgan, P. J., Salmon, J., & Barnett, L. M. (2017). Characteristics of teacher training in school-based physical education interventions to improve fundamental movement skills and/or physical activity: A systematic review. *Sports Medicine*, 47, 135-161.
- Lauder, A., & Piltz, W. (2013). *Play practice: Engaging and developing skilled players from beginner to elite*. Human Kinetics.
- Ward, P., & Lehwald, H. (2018). *Effective physical education content and instruction: An evidence-based and teacher-tested approach*. Human Kinetics.